

**BIBLIOTEKA
POLYPHONIA**

**UREDNIK
Dejan Aničić**

Original Title:

Hugo Loetscher
War meine Zeit meine Zeit

Copyright © 2009 by Diogenes Verlag AG Zürich
All rights reserved

© of the translation: S. Fischer Foundation
by order of TRADUKI

traduki

Објављивање овог дела подржала је књижевна мрежа ТРАДУКИ коју чине Савезно министарство за Европу, интеграцију и спољне послове Републике Аустрије, Министарство спољних послова Савезне Републике Немачке, швајцарска фондација за културу „Про Хелвечија“, организација „КултурКонтакт Аустрија“ (по налогу Канцеларије савезног канцелара Републике Аустрије,), Гетеов институт, Јавна агенција за књигу ЈАК Републике Словеније, Министарство за културу Републике Хрватске, ресор за културу Владе Кнежевине Лихтенштајн, Фондација за културу Лихтенштајн, Министарство за културу Републике Албаније, Министарство за културу и информисање Републике Србије, Министарство за културу Републике Румуније, Министарство културе Црне Горе, Сајам књига у Лајпцигу и Фондација С. Фишер.

HUGO LEČER

DA LI JE MOJE VREME
BILO MOJE VREME

Prevod sa nemačkog
Mirjana Avramović

Redakcija prevoda
Aleksandra Kostić

KARPOS
2017

Hugo Lečer

Da li je moje vreme bilo moje vreme

KAO I SVI, NA SVET SAM došao nepitan. Spadam u one koji su pokušali da od toga nešto naprave.

Među prvim stvarima koje su mi zapale bio je jedan grad. S namerom da bude prijatan i povremeno opevan, ležao je na jezeru usađenom među brežuljcima i maženom fenom, s grožđem koje na obroncima dozreva do upotrebljive slatkoće.

Čuvena je reka kojom jezero otiče – Limat. Na njoj je osnovan grad. Limat teče duž kvartova čitavog starog grada, obrubljen crkvama, cehovskim zgradama i većnicom. Na njoj se nalazi keaj do keja uz koje su nekada pristajali brodovi, održavali se vašari, na šta podsećaju Trg vina ili Most povrća. Teče pored strmih ostataka zidina rimske tvrđave i srednjovekovne palate.

Međutim, tu je još jedna reka, manja, bešnja i sa podzidanim obalama.

S druge strane te reke nekada se podizalo i smeštalo ono što se nije uklapalo u puritansku sliku grada: bolnica za leprozne, katoličko groblje, klanica i gubilište. Tu su oduvek živeli sitni buržuj i proletarijat. Ono što je gledano iz grada bilo s one strane, za one koji su tu stanovali bilo je s ove strane. Tu sam odrastao ja, neko ko je pokušao da od Nepitanog nešto napravi.

Kao dete sam se spuštao do te manje reke, držeći se na strmini za grmove, dok me je baka opominjala da se ne udavim. Ali voda nije bila duboka. Skakutao sam, naravno, s kamena na kamen, izvukao po neku punu cipelu, stajao do kolena u reci, kao da bi se tok mogao zaustaviti nogama.

Mnogo kasnije sam kao učenik čuo za drugu vrstu reke, za Letu. Iz te grčke reke pili su mrtvi da bi zaboravili ono što je bilo iza njih. Izuzev mrtvih Kineza koji su pili čaj da stare terete iz ranijeg života ne bi vukli sa sobom u novi život.

Sznao sam da ne košta samo živeti, već da košta i biti mrtav. Dozvola da se uđe u carstvo mrtvih nije besplatna. Nabavio sam kasicu-prasicu. Međutim, razbio sam je pre nego što je novčić trebalo dati za prevoz u donji svet. Novac nije dobio čamdžija, nego žena u kiosku, za časopise koji nisu bili namenjeni mladima.

Nije li reka mog detinjstva bila i reka zaborava? Zil je pravila akumulaciono jezero. Nije mu bilo ni godinu dana kada sam sa drugovima iz odeljenja jednog popodneva, kada nije bilo škole, biciklom otišao do zida brane. Zamišljali smo da je imponantnija i duža, pred očima nam je lebdelo ogromno veštačko jezero. Dok smo se na brani naginjali preko ograde ka dolini sve dok nam se od strmine zida brane nije zavrtilo u glavi, oslovio nas je dečak, ne mnogo stariji od nas. Jedan „preseljeni“, kako je rekao; pokazao je na jedno mesto daleko gore u jezeru, tamo je rođen, mesto se jedva razaznavalo: „Iza onog čamca, dole je bio put kojim sam išao u školu“, otac mu je bio tresetar, dok je bio mali pomagao je kod isušivanja tresetišta; pre plavljenja vojni avioni su, vežbe radi, bombardovali i njihovu nekadašnju kuću. Deda je iz ruševina spasao jedan ram za sliku.

Nije li to bilo jezero zaborava? Poplavljena livada i pašnjak, polja sa krompirom, zasađena bašta i močvara. Zanemelo, ono šta su nekad čuli majuri i njihovi zidovi. Vrata kroz koja su sada plivale ribe. Nad krstom kapele kraj puta, udica. Udavljena štala i ambar. Izvori i bunari utopljeni.

Da li je ono što je voda Zil nakon nevremena nosila pokušavalo da umakne zaboravu? Ne samo odlomljene grane koje su podsećale na bašte i šume kakvih ima tamo iznad. Kutija za cipele, zašto je bila uvezana? A kaput, koga je on grejao? Da li se pas, o čijoj je ogrlici još visio povodac, nadao nekome kome je mogao da ispriča kako se utopio? Pre nego što je mogla početi da govori, lešina se otrgla od kamena za koji se bila zakačila.

Kada sam jednog dana susreo boga reka, koji u Rimu na Pjaca Navona jednu fontanu deli u četiri reke, zapitao sam se kako li izgleda bog moje Zil. Sigurno nije Posejdon kog maze nimfe, vladar nad morima, nije Triton što upravlja morskim konjčićima i duva u školjku – pre je dečak, poput mene, koji nešto majstoriše.

Jednog popodneva sam iz moje Zil upecao cepanicu. Čudio sam se što u vodi plovi komad ogrevnog drveta. Sakrio sam ulov iza jedne betonske cevi. Kada se drvo osušilo, rezbario sam po njemu najpre bez plana, onda sam ipak oblikovao pramac, pa kad je drvo dobilo i oblik trupa, urezao sam prvo slovo mog imena, izbušio rupu, stavio u nju palidrvce kao katarku, jedno

kraće da njime pričvrstim katarku i poslao lađicu bez jedara na veliko putovanje, ne znajući kuda, i za njom poslao pozdrav, ne znajući kome. Glasnik, koji je javljao: za mnom dolazi neko.

Uzbudljivo je bilo već samo čučati tu i predavati se proticanju, slušati grgotanje, žuborenje i šaptanje, povremeno zatvorenih očiju da ono što se moglo videti ne remeti ono što se moglo čuti. Znatiželjan, da li talas nekome poverava kako je to kada udari o kamen.

A onda, ponovo otvorenih očiju, čuditi se kako je reka za olujna vremena nadolazila, kako je voda menjala boju u sivo i na kraju postajala crna poput oblaka, okretati lice prema vetru koji je šibao po talasima tako da je sve penilo i prskalo. A tek trenuci kada su gore pokraj zidina keja cvetale lipje; tada je reka raznosila miris čaja od lipovog cveta kojim je baka lečila groznicu.

Voda, to je bila zemlja sa nogama. I ja sam mozgao o tome, kuda li noge talasa nose reku. Nju, koja je gutala Šancengraben, pritoku jezera, gutala je druga koja se ulivala u jednu veću i koja je sa svoje strane postala doušnik – šta ako na kraju svaku reku širom sveta prihvati neka druga i svaka reka postane pritoka.

Voleo sam da odem iza stanice, na mesto koje je bilo delom na stubovima mosta ispod koga je tekla Zil. Bilo je trenutaka kada ne bih zamerio Zili da je uzela voz i odvezla se na more, možda prvom klasom.

Ali na moju sreću, Zil je proticala ispod pruge A iza železničke stanice je mesto gde se Zil spajala sa drugom rekam, onom slavnijom. Njih dve su kratko tekle uporedo, čista voda Limat i prljava voda Zil, dok buržoaska reka ne bi progutala proletera.

Decenijama kasnije mene je jedan brod doveo na mesto u prašumi gde se Rio Madeira uliva u Amazon. Samo što je ovog puta pritoka bila ta koja je nosila čistu, svežu vodu; glavna reka je, nasuprot tome, bila zaprljana od uzburkanog mulja. Skoro bez nagiba, sa inertnim talogom, tekući kilometrima uporedo dok mutna voda nije pobedila čistu. Otad se pitam nije li Zil mali Amazon, a Amazon velika Zil.

Nisu li sve reke detinjstva, najzad, jedan sistem voda? Hranjen bezbrojnim pritokama. Izvor i bočata voda,² odvaljene obale, kejovi i željeni mostovi, ostrva koja su potonula, plitke vode pored ponorne dubine, gubeći se u močvari, nikad korišćena

pristaništa, mrestilišta pored vršaka, možda krekeće još neka od žaba koju nismo uhvatili, a na nebu izgubljeni krik neke vodene ptice.

Amazon me je naučio da se reci ne prilazi samo sa obale: poda mnogom srebrnasta linija, vijuganje koje ne poštuje horizont, tokom sati i sati leta meandri koji se grabeći i krivudajući brane od bezskrajnog zelenila.

Tada me je po prvi put fascinirala monotonija. Po sletanju na zemljanu pistu, dao sam se u potajno istraživanje varijacija jednoličnosti, neiscrpnog ponavljanja u višespratno zastrtoj kišnoj šumi: gde palma nije bila palma, ni lijana lijana, kao što ni majmun koji je vrištao nije bio majmun koji je hvatajući se svojim repom upravo skakutao od grane do grane, a leptiri se jedva razlikovali od cvetova rasejanih vetrom – na istoj grani cvet i plod.

Shvatio sam da reku upoznajem ne samo sa obale, već i iz vazduha. Tek tako stičem mišljenje o toku njene biografije.

Tako sam dvaput radoznalije osmatrao kad je avion postigao visinu na kojoj će leteti dalje; u nekom trenutku morao je da se pojavi Nil. Dok nisam primetio da odavno letimo iznad njega. U pravcu izvora, prema kataraktima, prema Africi, kuda su se sa žirafama i leopardima odselili nilski konji.

To je, znači, bio Egipat. Između dve pustinje potez zemlje koji je mogao da bude preplavljen i koji je jedan narod i jednu kulturu hranio svojim muljem od koga se izrađuju i cigle za nastambe felaha.

Poznanstvo je bilo trostruko. Najpre bogovski pogled odozgo. Kada su orlovi razapeli svoja krila na jutarnjoj svetlosti, prodavac naočara za sunce je rekao: oni se mole.

I onda brod. Razmišljam o nivou vode – koji prag obećava glad, a koji izobilje. Posmatram kako se dobija voda za polja, da li zahvaljujući zupčaniku koji pokreću tegleće životinje, da li pomoću jednog zavrtnja ili pomoću dolapa.

Potom, na svakom mestu gde se može pristati izlazim na kopno. Ne samo zbog hramova, grobnica i grobova u stenama, nego da pešice ili autobusom, zajedničkim taksijem ili na iznajmljenom magarcu saznam kako ubrzo iza zelenila polja i iza urminih palmi, kako ubrzo posle šećerne trske i pamuka počine pesak, žut i crven. Sad su tu bila goveda koja su vukla plug,

a već evo kamile polaze ka dinamama i oazama, jednom nogom na oranici, a drugom u pesku, jednom u današnjici, drugom u večnosti.

Taj Nil nije bio reka koja mi je zapala. Ubrajao se u one na koje sam tokom jednog životnog veka naišao ili koje sam potražio. Upoznao sam se sa njima iz različitih razloga.

Već samo zato što sam bezbrojna imena reka učio napamet. Za nastavu geografije morao sam da se naoružam odgovorima na pitanja: kako se zove druga po dužini najveća reka? Pokažite je na karti. Znao sam nekada i na kom ušću se nalazi luka za svetski izvoz muskatnog oraščića, ne znajući čemu to znanje treba da posluži; otad nema pire krompira a da me ta aroma ne podseti na to da postoji luka za svetski izvoz muskatnog oraščića.

Povod da se upozna reka nudilo je praćenje zapleta između korica knjige. U zaleđu Misisipija sam, stranicu za stranicom, sa Tomom Sojerom i Haklberijem Finom gradio kolibu i krio odbeglog roba. Kada me je jedna ruta putovanja neplanirano odvela u Sent Luis, kupio sam kartu za vožnju po reci. U sećanju je ostalo kako sam se pozadi naslanjao preko ograde. Opijen šuštanjem talasa, pratio sam kako je točak podizao vodu. Lopaticu za lopaticom i epizodu za epizodom, i kako je točak bacaو priče nazad u reku iz koje ih je izvadilo.

Ali za Volgu nisam saznao iz neke knjige, već zahvaljujući jednoj gramofonskoj ploči. Ja zapravo kao mali nisam smeo da se movam oko gramofona, iako sam bio dovoljno snažan da ga navijem. Bio sam kriv što je igla preko omiljene ploče mog oca napravila ogrebotinu. Na zaštitnom omotu bili su naslikani tegljači sa Volge. Ako nešto nisam želeo da ikad postanem, bio je to tegljač na Volgi.

Bilo je to u zrelijoj dobi kada sam u Sankt Peterburgu, koji se ponovo zvao Sankt Peterburg, u Ruskom muzeju jedva poklonio pažnju ikonama, žurno prošao pored anđela sa zlatnom kosom, imajući samo jedan cilj pred očima, salu gde je visila slika koju sam znao sa omota ploče. Uprkos svim revolucijama muškarci su još uvek teglili, onaj prvi gotovo na kolenima, još se držeći, preko desnog ramena sajla kojom je bio privezan za teretni brod.

Kada sam zatim posle boravka u Sankt Peterburgu imao priliku da letim u Kazan, kolebao sam se; pošto sam saznao da grad leži na Volgi, pristao sam. Reka široka kao jezero u mom rodnom gradu. Po dolasku sam se prvo uputio na pristanište. Prevezao sam se skelom na drugu obalu, napravio nekoliko koraka i morao odmah da uzmem brod nazad. Gotovo sve stare žene, torbâ punih onog što su ponele iz svojih vrtova u predgrađu: kupusa, krompira, rotkve i buketa cveća. Nisam Volgu upoznao zahvaljujući tegljačima, već zahvaljujući bakama, sve samim babuškama umotanim u šalove i kapute, kapa natučenih tako da pokrivaju dobar deo lica, naoružanih za zimu što se najavljivala vejavicom u vazduhu i koja će zalediti reku.

Slušao sam o reci koju nikada nisam video, a koju bih voleo da sam doživeo. I Hadin je imao reku detinjstva, u Bosni. U njegovoj reci su se ogledale crkve i džamije – dozivanje mujezina pored zvonjave hrišćanskih zvana. „Ja Bošnjak“, nasmejao se kada mu je odbijena molba za azil. Pričao je o svom mostu, koji je pre nego što je završen pao u vodu, pa je onda podignut zahvaljujući malteru od belanaca, meda i neoprane ovčije vune. A sada je bio granatiran. Njegov nomadski san bio je o reci u edenskom vrtu, mestu svežine i seni koje pruža sve „što duša poželi i milina je za oči“, kako je učio. Odande ga nikada neće deportovati, kao sada iz Švajcarske: tamo će počivati na brokatnim ćilimima, posluživače ga rajske device, tamo ima kladenaca i bunara, tamo ima potoka u kojima teče mleko i prečišćen med – treba li da se opase dinamitom i u smrt povuče nedužne, da se kao živa bomba digne u vazduh, da bi izborio put u raj koji je oivičen bolničkim krevetom i grobom?

Sa mojim starozavetnim rekama stvar je bila drugačija. Fison i Geon su izgleda presahnule nakon što nam je prvi par ljudi prokockao raj. U svakom slučaju, dugo nisam ništa čuo o te dve reke. Dok jednog dana nisam video ispiraća zlata kako usred reke sitom vadi šljunak i pesak i kopa po njemu, nadajući se da će naći toliko da bude dovoljno za rakiju od šećerne trske kako bi sastavio kraj s krajem i u plitkom koritu reke iznova kame-njem obeležio četvorougao, svoju radnu bašticu od vode i mulja.

Ovo je bilo u reci za koju su konkvistadori novog sveta mislili da osvajače može odvesti do El Dorada, ukoliko se probiju do

izvora. Zlato koje je Fison nekad nosio u edenskom vrtu moralo je nakon zatvaranja raja da bude negde naplavljeno, zašto ne u zemaljske vode. Bilo mi je jasno što sam ispiraće zlata sreo u brazilskoj provinciji koja se zvala *Minas gerais*, „Opšti rudnici“, i gde se jedan barokni grad po „crnom zlatu“ zvao *Ouro Preto*. Zahvaljujući nekadašnjim nalazištima oni su unutrašnje prostoriје crkava pozlatili, tavanicu, kao i klupe i oltar. Mučenicima, heruvimima, ili karijatidama i anđelima, svi su bili premazani zlatom i raspeće je zablislalo svojom patnjom u zlatnom ukrasu. Prvi doseljenici su ovde, u *Interioru*, samo ispirali zlato i nisu ništa sadili, tako da su džepova punih zlata maltene umirali od gladi.

Međutim, bio sam zapanjen kada mi je jedan rekao da je vikend proveo ispirajući zlato kod Lucerna, u centralnoj Švajcarskoj. On je severno od polarnog kruga, u finskom selu Tankavaara, postao svetski prvak u ispiranju zlata. Sad je nastupao na domaćem prvenstvu: da iz dodeljene mu kofe za najkraće vreme ispere najviše zlatnih čestica. I to u klisuri u podnožju Alpa, u zaleđu, u dolini gde borave veštice i gde se više nema kud.

U regionu, dakle, iz koga se moj otac nekada iselio u Cirihi, gde sam ja rođen. Šta da je on, umesto da emigrira, ispirao zlato i da sam ja na svet došao kao sin ispiraća zlata koji svojoj ženi za venčanje preda korpu zlatnog grumenja, pa makar to bilo samo rečno zlato. I koji mi kao nasleđe ostavi posudu za ispiranje. Rekli bi za mene da sam na svet došao sa zlatnom kašikom u ustima.

Dve druge rajске reke, Eufkrat i Tigar, u moje vreme odavno više nisu izvirale iz edenskog vrta. Pred njim je stražario arhanđeo, zatvarajući prilaz drvetu večnog života. Obe reke su svoje zemaljske izvore našle u Turskoj. Prošle su kao čovek nakon preusmeravanja praroditeljskog greha, vode život u mukama: ustavljaju ih, pokreću pumpama i sateruju u kanale. Ipak, njih dve se na kraju sjedinjuju i u ravnici tornjeva za bušenje omogućuju zelenilo koje podseća na bujnost njihovog biblijskog zavičaja.

Kako može biti čoveku u mukama Tigar je saznao kad je jednog dana donjim tokom proticao pored Basre. Kanalima ispresecan grad bio je sravnjen sa zemljom, bombardovan, borbeni helikopteri u vazduhu, detonacije minobacača, a iza sledećeg ćoška snajperista. Šta sve ovde u „znoju lica svog“ nije bilo

moguće: filozofska škola i proizvodnja vina od urmi, uzgajanje konja za britansku kolonijalnu vojsku. Isto tako, pristanište za parobrode, kao i polazna tačka za karavane, mesto na kome su se robovi jednom usudili na ustanak. Bajkovita pozornica za Hiljadu i jednu noć gde se momak radije izdavao za lopova nego da prizna da se noću ušunjao u kuću voljene i gde je istina izašla na videlo tek kad je mesar već oštrio nož da lopovu odseče šaku. Kako da Tigar obrati pažnju na dan iz bajke koji je zlo počeo a dobro se završio, kada u predvečerje iz njega pecaju žene i decu, leševe, verovatno talaca.

I među tim mnogim rekama stalno one što su na bilo koji način podsećale na reku mog detinjstva – pa bilo to i samo zato što je Zil delila grad od predgrađa, što je jedna bezazlena granica, kad se uporedi.

Mekong, *Mae Khong*, Majka vodâ, to je bila granična reka svoje vrste. Tu si sa jedne obale mogao pobeći na drugu, od gerilaca u prihvatni logor sa desetinama hiljada onih koji više nisu želeli da se vrate na drugu obalu. Nadali su se da više neće biti *displaced persons* [raseljena lica] nego da će biti proglašeni za prave izbeglice, što bi im omogućilo dalje putovanje u neku treću zemlju. Sretao sam ih kako stoje u redu kod fotografa, u ruci drže karton sa brojem koji daju za snimak.

Ali planinska plemena, i sa jedne i sa druge strane, nikad nisu poštovala reku kao granicu. Reka se ponašala jednako. Ne samo zato što se raspravlja o tome, da li granica treba da bude sama reka ili jedna pritoka. Komisije su granicu između Laosa i Tajlanda povukle sredinom reke; međutim, reka je stalno menjala svoj tok, proširivala svoje korito sa svakim kišnim periodom i dodavala sebi nove rukavce i zalive, bezbroj jezera za usporavanje toka pre monsunske kiše. Ništa nije koristilo kada su duž obala utvrdili granične linije; reka je pomerala obale, odaljavala zemlju na obe strane, ponegde se povlačila i, prema hiru vodostaja, ostavljala nova ostrvca. Na njima su se, bez obzira na ideološke pogranične straže, sretali meštani obeju strana u pijačne i praznične dane. Granična reka koja nije prihvatala da bude granica. Prilikom našeg upoznavanja otkrio sam u svojim žilama vodu Mekonga: moja se krv zgrušava u žilama u ničija ostrvca, za mali pogranični saobraćaj kojih protivrečnosti.

No ja ću tokom jednog života naići na sasvim drugačije granice. Ne samo na reke koje ne tvore granice, ne samo na granice koje su se kao takve jedva mogle prepoznati. Prodro sam sve do bezgraničnog. Nisam za to morao da napuštam svoju sobu. Morao sam samo da naučim nešto novo: *log in*, memorisati, *backup*, *decoder*, *server* i još mnogo toga. I ja koji sam nekada učio da brojim na prste, preračunavao sam *byte* u *bit*. Ja koji sam nekada vežbao da pišem mala i velika slova, raspolagao sam na kraju alfabetom beskraj.

Nakon decenija na mom radnom stolu stoji ekran uramljen metalom koji se ne drži nikakvih granica – u poređenju sa mnom i mojim slučajnim poreklom neiscrpnih mogućnosti. Nisam li jednom učio da je svemir konačan i neograničen. Treba li to da važi i za moj svemir, sve do toga da je moj univerzum prenosiv.

ŠTA SVE IPAK NISAM UPOZNAO od graničnih reka, istinskih.

Guadiana, to nije bila reka, nego epizoda. Još u vreme Salazarove diktature. Na jugu Portugala u *Vila Real de Santo António*, na španskoj granici. Onog dana kad u proleće, nakon tromesečnog prekida, ponovo otpočinje lov na sardine, portugalski ribari, obično u službi fabrika konzervi, tada su štrajkovali. To je, uprkos krhkoj diktaturi, bilo smelo. Tako smo sedeli okolo kraj dignutih čamaca. Ali preko, u Španiji, tamo su išli u ribolov i imali su ono o čemu svaki Portugalac jednog takvog dana sanja, sveže sardine. Šta kad bismo sada čučali oko vatre i pekli sardine; nešto što mene nije naročito privlačilo; kako su se male ribe jele zajedno s kostima, krckalo je među zubima. Ja sam trajektom ipak otišao preko u španski pogranični grad, i u Ajamonteu se snabdeo korpom svežih sardina. Portugalski carinici, koji mora da su svašta doživeli, nisu mogli da se načude i odgonetnu šta se događa, najradije bi svakoj ribi zavirili u krijumčarska usta. Nisam nosio sove u Atinu ali sam nosio sardine u Portugal.

Nasuprot tome, kod jedne druge reke nije me brinulo kakvu granicu ona pravi, iako je to radila kao malo koja druga. Brinuo me je plovni tok koji se premešta i ispunjava peskom. Upadljiva linija razdvajanja. Zapadno od Paragvaja obrađena zemlja, sup-tropska šuma i pampa, vodom bogata zemlja brežuljaka. A od istočne obale se pruža gotovo nerazvijena ravnica koja najavljuje savanu s palmama, u vreme kiša slana prerija, čestar trnovitog grmlja i stepa sa šipražjem. Usred naslaganih životinjskih koža, moj pogled pođe nagore, ka zvezdanom šatoru najčistije prozirnosti. Ovde, na vodenom putu prema Konsepsion, nikakvo zemaljsko svetlo nije zamagljivalo nebo, ni bleđi zrak kojim su reflektori osvetljavali obalu. Trenutak bez meseca da se razmišlja o smrtnosti zvezda, o onima koje umiru mlade i ne dožive preko pedeset miliona godina, i o onima koje su odavno ugašene i od kojih još samo sećanje svetli, kada jednom emitovana svetlost nastavi svoju putanju. Zahvaljujući vedrom vremenu, zvezde su

se ne samo videle već i čule. Kašljucajući motor, zvečeći lanci, stenjanje sajli i žuborenje nisu ništa mogli nebeski visokoj tišini. U gomili zvezda čulo se šaptanje Plejada, sedam sestara koje su pretvorene u golubove da bi pobile Orionu, Lovcu, još uvek preplašene što na nebo nisu premeštene samo one, već i njihov progonitelj. U magli Andromede ocrtavala se stena na koju su, zbog sujete njene majke, lancima okovali princezu i gde se pojavio njen spasilac, ne ispuštajući iz ruke jezivu glavu sa zmijskom kosom koju je odrubio Meduzi. Priče od gasova i prašine. Krilati konj me je pratio do Jarčeve obratnice.

U jednom omladinskom kampu sam naučio kako se uz pomoć Velikih kola određuje gde je sever. A nada mnom sada južno nebo, svetle četiri tačke Južnog krsta. Osećao sam se kao oni pomorci koji su prvi prešli ekvator i našli se pred nepoznatim zvezdanim formacijama. Nisu ih krstili po nekakvim antičkim junacima ili bogovima, već su od onog njima najbližeg stvorili sazvežđa: bila to kobilica ili jedro, šestar, uglomer ili igla za graviranje, ili sat s klatnom, ili vazдушna pumpa. Pod tim nebom bilo je prilika da se pronađe još jedan nepoznati znak po kome bih mogao da se orijentišem za kurs moje navigacije: sazvežđe Znaka pitanja, Veliki znak pitanja i Mali. Njihovo latinsko ime: *Adventura*, „ono što će čoveku zapasti“. Mislio sam na dete što je nekad crtalo krave koje su muzli na Mlečnom putu.

A s druge strane – Zil nimalo nije bila bogata simbolima, kad se setim reke kao što je Mae Nam. Jedna druga „Majka svih voda“, hraneći pirinčana polja, sama maltretirana odvodima, postala je ribama ploveće groblje. Tom rekom reka približio sam se jedanput Bangkoku, gradu anđela koji je teško disao pod pritiskom svoda predkišnog vremena, zastrvenim smogom. Na obalama sojenice, u ušima praskanje čamaca i povici dece što se kupaju nadogled velikih hotela, poslovnih zgrada, oblakodera od kojih su pokušavali da se odbrane hramovi sa zlatnim krovovima svojih stupa i pranga³. Jedna ruševina kroz čije je prazne prozore sijalo večernje sunce. U poslednjoj svetlosti, svojom majolikom, školjkama i krhotinama porcelana zasijao je Hram jutarnjeg rumenila.⁴

Sve ovo deluje značajno, ako čak ne i spektakularno u poređenju s mojom Zil. Premda – kada je srušen stari zatvor u ciriškom

centru grada, onda su, kako su se sećali roditelji, dečaci iz ovog našeg sveta donosili sa ruševine drva za ogrev. To su im pravi gradski dečaci zamerili; tako je, zbog drva za ogrev, na mostu preko moje Zil došlo do velike tuče u kojoj su dečaci nasrtali jedni na druge letvama i štapovima. Mogao sam da zamislim da bih svojevremeno učestvovao u tome; najzad, u svojoj vlastitoj kući sam video koliko je skupo grejanje ugljem i koksom.

Razume se, međutim, da sam učestvovao kada smo branili naše zadnje dvorište. Stalno su provaljivale horde dečaka u naše zadnje dvorište, iako su imali svoje vlastito. Najbolje je bilo već u prolazu jurnuti na njih uz hjuronsku dreku.⁵ Naše zadnje dvorište, to su bile prečke za istresanje tepiha po kojima smo se verali mi, i samo mi; kraj naših kanti za smeće niko stran nije imao šta da traži; nama su pripadali vodootporni konopci za veš, preko kojih smo razapinjali čaršave da napravimo pećinu, skrovište sa dušekom na koji su devojčice polegale svoje lutke, iako su na sve strane iskakali federi. I ja sam čuvao stražu pred našom kolicom, sa trubom s bicikla kao upozoravajućim signalom.

Kada sam, decenijama kasnije, prilikom posete Berlinu išao oko blokova, otkrio sam na uličnoj fasadi jedne kuće sa stanovima za iznajmljivanje strelicu „A do D“. Putokaz za kuće u pozadini. Između njih toliko prostora, koliko da se okrenu vatrogasna kola. Pitao sam se da li kuće poznaju klaustrofobiju. Ja sam već od gledanja počeo sušičavo da kašljucam. U jednom dvorištu sam video najusamljenije drvce na svetu; poželeo sam da imam vergl, pa da malom hrabrom invalidu odsviram nešto o Krume Lanke⁶ ili o aukciji drvâ u Grunevaldu⁷ – da, *Berlinski vazduh, vazduh, vazduh*.⁸ I to, a zašto da ne, u spomen na ratne veterane koji nekada za svoja sakaćenja od cara nisu dobijali penziju, nego licencu da na javnim mestima sviraju vergl – i ja bih imao dovoljno materijala da odverglam nešto kao muziku zadnjeg dvorišta.

Naše zadnje dvorište je raspolagalo prostorom za igru, iako je jedna zgrada sa stanovima za izdavanje svoj deo ogradila od ostalih saksijama, rešetkama ili zidićem. U našem zadnjem dvorištu su bile smeštene radionice. Gledali smo mehaničara dok vari, pentrali se po naslaganim daskama pilane, stajali na putu kada su došli vatrogasci jer je moler zaboravio da isključi rešo na špiritus. U jednom podrumu se smestio oštrač makaza. Je-

dan je u nekom sobičku vodio firmu za galvanizaciju, on nam je pozajmljivao stare gume da se njima igramo kotrljanja točka. A ispred šupa su bili naslagani sanduci s pićem, iza kojih smo se krili i čačkali jedni druge.

Ali, s druge strane, Zil nije bila toliko bez istorije. Tu se u vreme Starog Ciriha odigrala bitka s mnogo mrtvih. Onda, kada su stari Švajcarci međusobno još ratovali. Bitka kod St. Jakoba na Zili. Protivnici iz Centralne Švajcarske zagazili su u vodu; kako daske mosta na Zili nisu bili pričvršćene, oni su odozdo ubadali Cirišane. Kada smo na času istorije saznali kako je prošao ciriški gradonačelnik, tabla je od tuge još jednom pocrnela: „Rukama su mu iščupali srce iz grudi, a salom sa njegovog trbuha mazali su svoje čizme.“

Razume se da nisam stajao da gledam kad su vojnici na kasarnskom trgu mazali svoje cipele. Bilo je zanimljivije kada su vojnike terali da trče po areni. Ako su marširajući u koloni napuštali kasarnu, ja sam ih još malo pratio i pokušavao da držim korak. Moj školski ranac bi poskakivao sa mnom kada bi oni pevali o drugu kog su izgubili, da takvog bilo nije; ali pevali su i o tome kako je ciganski život veseo, kako je jedan na klupi za kočijaša sedeo i iza sebe žuta kola puna devojaka imao.

Koliko god bila bremenita istorijom, Zil je i mučena. Postala je žrtva planiranja saobraćaja. Tamo gde ulazi u grad natkrili su je ulicom, i nadalje teče stisnuta između stubova. Oduzeli su reci nebo, a nebu mogućnost da se ogleda u Zil.

Malo dalje nizvodno su, nakon više decenija, oslobodili Zil od otvorenih parkirališta. Jednim delom livade uz obalu napravljena je pešačka staza sa upozorenjem „Na sopstveni rizik“. Uzeo sam taj rizik na sebe. Zil je dobila natrag šumicu. Pre nego što prođe ispod železničke stanice, da bi je na drugoj strani progutala Limat, ona se sa divlje izraslim jovima i vrbama sećala svojih neurbanih početaka.

Međutim, pravi grad, on je bio preko, na drugoj obali. Kada bi se išlo tamo, govorilo se: „Idemo u grad“. U grad baka i mama nikad ne bi otišle u kecelji; za grad su stavljale šešir, a ja sam morao da perem ruke do lakta. I mi dečaci smo se iskradali preko, bez velikog doterivanja. Voleli smo da odemo sve do robne kuće, odmah iza mosta na Zil. Ta robna kuća je imala pokretne stepe-

nice. Peli smo se od odeljenja muške i dečje odeće do ženskog odeljenja sa bundama i rubljem, a od donjeg veša jedan sprat dalje do kuhinjskih i krevetskih garnitura, i sprat više, do odeljenja za reklamacije i prostorija za osoblje. Običnim stepenicama silazili smo u parter za sledeću vožnju pokretnim stepenicama. To je moglo da potraje pola popodneva, između dečjih portikli i grudnjaka, od pralina do kravata, i od jastučnica do štanda gde nas je jedna dama prskala parfemom. Dok nas jedan redar nije oterao kada smo pokušali da na pokretnim stepenicama jedan deo puta prkosimo smeru kretanja, da stepenik po stepenik siđemo stepenicama koje su išle naviše.

Mama i baka su sa mnom, a kasnije sa mlađim sestrama, posećivale druge robne kuće. I onu koja je bila staklena palata. Ipak su prednost davale jednoj drugoj, zbog jedinstvenih cena i ugla za osveženje – „tri kroasana za dva“. U jednu drugu robnu kuću se išlo „da se gleda“. Ona je imala obojena stakla na prozorima, kakva sam viđao samo na crkvama, i lift sa livrejisanim pažem koji je kod svakog sprata pevao, a ne izvikivao, koja se prodajna odeljenja tu nalaze. Na četvrtom spratu rešetka lifta se otvarala ka igračkama. U vreme pred Božić, ovde su se nudili mehanički aranžmani: princeze sa očima sijalicama i patuljci sa zvončićima na šiljastim kapama. Zmajevi koji bljuju vatru su me plašili, iako sam znao da su bili na navijanje. Zahvaljujući čarobnoj snazi automata, doživeo sam da se bajke kreću i da im je srce baterija; kada se ona menjala, to se još nije zvalo transplantacija.

Samo, za rasprodaju me nisu vodile sa sobom. Tada su morale da ustanu rano ujutru kako bi kada se otvori bile među prvima koje će se probiti do tezge gde su nabacane jeftine stvari. Obično bi kupile i nešto za mene, možda kapu koja je bila prevelika, ali cena je povoljna; do nje je moglo da se doraste, kao što sam za mnoge pantalone dorastao.

I otac me je dva ili tri puta poveo sa sobom na drugu obalu. Za Prvi maj. Ja sam govorio povorka. On je insistirao da je to marš, postrojavanje. Vremena su u tim tridesetim godinama bila ozbiljna, čovek mora da bude političan, zbog čega je otac pristupio radničkom muzičkom orkestru. Kada bi vežbao na svojoj trubi, sustanari su se žalili, od prizemlja pa do mansardi. Moj otac se nije dao odvratiti; duvao je za pravedniji svet.

Tih tridesetih godina prvomajski marš je vodio duž Banhošťtrase. Ja sam sedeo na ivičnjaku sa crvenom majskom zastavicom zakačenom na pulover, bon za kobasicu u ruci. Trebalo je da aplaudiram dok moj otac prolazi sa svojom muzikom; ali upravo su pravili pauzu i otac je čistio pisak od pljuvačke. Aplaudirao sam kod drugih formacija, pa i kada su „Mi, nezaposleni“ – nekoliko njih – stisnutom pesnicom pretili fasadi banke; iznad vrata dve male skulpture nagih žena, za koje je moj otac tvrdio da su klijentkinje kojima je banka uzela i košulju s leđa. Ali odistinski sam aplaudirao tek kada su artisti gimnastičari proleterske lige izvodili svoje numere na jednotočkašima: „Vožnja među zvezdama“ i „Ujedinjeni narodi“.

Ali šta sam ja uopšte video kada sam gledao preko, u pravi grad? Stambene zgrade, priznajem respektabilne, sa stanovima koji su imali više od tri sobe. Ili kasarnske štale, katkad ispred njih vojnike dok timare konje. Zgrade gde se skladišti oružje, postavljene uz samu vodu. Nedaleko odatle veterinarsku kliniku, tamo ću jednog dana odneti Herkula, mačka koji se davio ribljim kostima, i saznati da se za ubiti kaže i „uspavati“.

Na drugoj strani je bila i mala železnička stanica, ali ona je bila naša; odatle je voz išao u dolinu iz koje je dolazila Zil. Ni po čemu se nije moglo naslutiti da se iza koloseka, na jednoj uzvišici, nalaze raskošne vile. I sinagoga. Tamo smo otišli jedne subote da gledamo Jevreje. Imali smo, doduše, Jevrejina i u susednoj kući, vlasnika radnje „Povoljna roba svake vrste“. Kod njega smo kupili mlin za kafu, garderobno ogledalo i prvi usisivač, ali i sliku „Mirno jezero u večernjem rumenilu“ kao svadbeni poklon, i punjenu lasicu kojoj su ubrzo ispale staklene oči.

A na parkiralištu gore, na drugoj obali, naišli smo na dečake ne mnogo starije od nas, sa crnim šeširima ispod kojih su izvirivale lokne. Sinagoga je bila impozantna građevina, ali bez kulica, kako smo mi to očekivali od jedne božje kuće. Impresivan reljefni ukras – svećnjaci za koje smo znali da moraju imati sedam krakova, iako pojma nismo imali zašto. I onda jedna zvezda oko koje smo se svađali, da li takvih zvezda ima na nebu. Neupućeni da se u to vreme Davidova zvezda nije pojavljivala na nebu, nego kao žuta oznaka na odeći Jevreja, pa i na kaputiću devetogodišnjaka koji je obe ruke podigao uvis da vojnicima i

njihovim mašinkama dokaže da je nenaoružan, i koga ću, mnogo docnije, upoznati na jednoj fotografiji.

Fasade te sinagoge setio bih se gde god sam kasnije naišao na sinagogu – čak i kada sam sedeo na klupi pored onoga što je bilo ostalo: patrljci zidova, temelji nekadašnje bogomolje. Ipak je to bilo više od onoga što se pre toga moglo videti u Varšavi ili Lublinu, gde je od geta ostalo samo zemljište da se zaseje travnjak. Tamo se retko javljalo sećanje na Cirihi. Kao dečaci smo iz škole iza sinagoge, ne videvši nikog, čuli galamu, kikotañje, viku i dreku, to nije zvučalo drugačije nego u našim školskim dvorištima. Spomen-obeležja su, nasuprot tome, ostajala nema. Kamenje se moralo navesti da progovori; kao da je kamenje koje je zacrnjeno imalo sažaljenja, kada je živo izgaralo ono što je od ljudi u sinagogu saterano.

Ako bi me kasnije slučaj naveo da prođem pored ciriške sinagoge, nisam više obraćao pažnju toliko na sedmokrake svećnjake ili Davidovu zvezdu koliko na prozore: hteo sam da izbrojim pet prozora poređanih jedan pored drugog, prema pet knjiga Tore, to sam zapamtio u venecijanskom getu, po kome su nazvane sve ostale nasilno stvorene jevrejske četvrti. Tu su sinagoge preživjele razaranje jer su sagrađene na gornjim spratovima, te tako nisu bile odmah prepoznate kao Božje kuće. Iako su zahvaljujući transportima u logore smrti izgubile svoje vernike.

Nije ono što je čovek video činilo drugu obalu, nego ono što je o tome čuo, šta je zamišljao, sanjao, ili čega se bojao. Tamo preko su bile čuvenije crkve; i mi smo imali nekoliko njih koje su isto tako dobro zvonile. Tamo preko, službene zgrade u kojima su razrezivani porezi, i skupi hoteli; mi smo imali prenoćišta Vojske spasa i jedan park gde su beskućnici provodili noć na klupama. Tamo, čuvene cehovske odaje, a kod nas konjska kasapnica. Preko su banke imale glavna sedišta, kod nas filijale. Na našoj strani se nalazila teretna železnička stanica i skladište bescarinske robe. Kada su oni dolazili kod nas, dolazili su zato što su kod nas bila velika groblja i zbog krematorijuma.

Od detinjstva jedva da sam više sedeo na obali moje Zil, a onda sam jednog dana, na jednoj drugoj reci pronašao novu obalu Zil.

Moj pogled na drugu obalu Ist Rivera pao je na ostrvo Ru-zvelt. Ne samo podzemni, preko je išao i nadzemni voz. Mene

ipak nisu privlačili blokovi zgrada sa socijalnim stanovima – mada, zar ne bi kao unikat trebalo videti najstarije poljoprivredno imanje u Njujorku? I šta je bilo sa prvom njujorškom institucijom za duševne bolesnike, od koje stoje još samo ostaci zidova. Ili sam morao da se zadovoljim ludacima odmah tu iza ugla, onim što izvodi povodac da piški, bez psa na njemu, ili onim koji kod svakog crvenog semafora uzvikne: „Gospode, spasi me.“. Iza obale ostrva, s one strane obala gde čoveku svetlosni natpis dovikuje „Cola“, dok za dokom, kao da bi obala mogla da se utovari i nagomila u kontejner.

Jedna fasada sva u prozorima, *balcony* širine fotelje. Brodovi koji lenjo prolaze, šleperi i piloti, prporeći čamci, tajanstveni tovari. Praznina puna očekivanja, dok ponovo ne odjekne trubljenje. Tada, namah, pored Menhetna umesto Ist Rivera teče Zil. Na njoj, kao i obično, ni čamca, ni broda. Pitam se, šta li je bilo sa onom cepanicom koju sam izdeljanu u čamac poslao na plovidbu pre više decenija – pleše li, lagana, među atlantskim talasima, ili je izbačena na neku plažu i nijedna plima je više nije vratila u vodu, te truli pod nekakvim suncem? Ili se moj čamac upleo negde između mangrova?⁹ Ali šta ako moja cepanica nije stigla do mora i nikada nije imala priliku da iz jednog okeana pređe u drugi, ako ju je, zaglavljenu u nekoj ustavi, iskopao bager sa blatom i muljem?

Ali šta ako druga obala ne leži s one strane reke ili jezera.

Kožna košulja sa resama, ukrašena kandžama i perlama, mokasine, vezan konjski rep, ogrlica od cvetova bundeve – nije to bio indijanski *look*, mladić je bio Indijanac. Zapodenuo sam sa njim razgovor dok je akribično crtao drvene oluke koji su nosećim klinovima bili okačeni o jednu liticu. Samo zbog toga je došao u Valis. Gde će ako ne ovde, u južnom alpskom svetu Švajcarske, naći nešto srodno svom plemenu, ovde nalazi ono što mu je poznato iz otadžbine, sa jugozapada SAD: vodene kanale kao otvorene žile. Probio se do glečera iz kog se odvodi voda. Planirao je da kod kuće vodovodne cevi premesti u zemlju; to njegov otac i najstariji nisu prihvatili, jer se Majka Zemlja ne kopa i ne podriva.

Tad je napustio svoj rezervat, sa sobom poneo tek ponešto, uključujući lepezu od orlovoj perja. Otad u gradovima obučar-

va indijansku decu slikanju peskom, ali crteži se po završetku više ne rasturaju, kako je uobičajeno, već se lepkom učvršćuju na drvenim tablicama. Zapanjujuće kakve ideje deca imaju kada prave hvatača snova.¹⁰ Nikada više, uprkos kućama od ćerpiča, neće se vratiti tamo gde je odrastao, osim mrtav. Tada će kao grobni prilog poneti posudu koju prema tradiciji treba da ubije probušivši je, i koja će, neupotrebljiva kao i on, umreti sa njim. On će čekati kraj reke dok se na nebu ne pojavi duga.

Tada će uzeti dugu da pređe na drugu obalu svih lovišta.

Otad, kad god vidim dugu pitam se koliko li ih je na putu za onu stranu i treba li da im mašem. Ponekad razmišljam: šta ako i sâm upotrebim dugu? Da li čoveka iza sedmobojnog mosta očekuje neko na drugoj obali? Tamo je sigurno Valhala,¹¹ „hala ubijenih ratnika“, sala opremljena štitovima i oklopima koju čuvaju vuk i orao, sa stotinama izlaza za slučaj opasnosti, da bi se moglo spasti ako dođe do napada. Čekale bi me Valkire, punih grudi i plavooke, ne one što se u crnoj listi hrišćana navode kao grešnice i veštice, a ni one što pevaju na operskim pozornicama. Čekali bi me Tevtonci. Pa, i stari Germani su koristili dugu kao most za onu stranu. Možda bi me pozdravili muzikom sa lura,¹² bez sumnje oduševljeni što je neko nakon stoleća i milenijuma krenuo tim klasičnim putem, iako možda razočarani što nisam ratnik i što nisam umro na bojnom polju. S druge strane: Tevtonci su profitirali od veličanstvene mogućnosti da iz dana u dan organizuju krvave bitke. Ko padne u boju, uveče se digne iz mrtvih da učestvuje u noćnoj pijanki i da narednog dana ponovo pođe u rat – to vaskrsavanje palih, nije li to bila prva *playstation* mitologije, u jednom raju koji se razleže od zveketa oružja i ratne dreke, muškarcima na veselje.

Ili da se ja pre držim Oksumare, afričkog boga kog su Portugalci kao roba odvuclili u Brazil, i dalje nadležnog za slatku vodu, gospodara bunara, potoka, kladenaca, a time i za dugu. Slučajno sam jednom bio prisutan kada mu je vrhovna sveštenica servirala mango, a zajedno sa voćem i bob i jaja i ulje, njegova omiljena jela. Ovo, nakon što su u grlicima boca bile upaljene sveće, nakon što su počeli da udaraju bubnjevi i bog počeo da jaše plesačicu u transu. Ispod zlatnožute tkanine Oksumare krilo se božanstvo zmijske prirode, otud sumnja da je

on dvopolac, igrač, transvestit koji se izvija i svetluca u svim bojama duge.

Ne vodi li ovakva pažnja raspravi sa Nojem koji traži dugu kao beležničku potvrdu saveza između Boga i ljudi? Jednoga dana ću pronaći nekog Noja, kome nikakav bog neće savetovati da sagradi barku, nego koji to čini zato što je uveren da za društvo u kome živi postoji samo jedno rešenje: potop. Pustiti kišu. On sam želi da se spase, za spas gradi barku, ali na kraju shvata da bi i neko drugi umesto njega mogao da prehrani životinje za vreme potopa.

Ne pripada li duga svakome ko je na nebu opazi? Ne pripada li tako i meni, kad se divim čudu koje mi je objasnio jedan čarobnjak od naučnika: sunčeva svetlost tada prodire u kišnu kap i prelama se; na unutrašnjim zidovima kapi reflektuje se deo svetlosti; uz još jedno prelamanje svetlost izlazi iz kapi, i bela svetlost se razlaže u komponente svojih boja.

Da li i čovek pokazuje svoju pravu boju tek kada ga višestruko slome?

Boje duge onda ipak nisam video na nebu na kome se gase, nego na jednoj zastavi. Vijorila se sa balkona, sa uličnih svetiljki, sa ograda mostova, sa stanica, nošena je kao marama za glavu i ogrtač – bila je to zastava homoseksualaca koji su se njom javno izjasnili, dan ponosa, nedelja ponosa, parada ponosa. Paleta boja je simbolizovala da se okupljaju najrazličitiji ljudi: crveni, narandžasti, žuti, plavi, zeleni, a i oni koji su ljubičasti.

BIBLIOTEKA POLYPHONIA

1. Harald Vetman
Budan

2. Moris Blanšo
Toma Mračni

3. Žan Bak
Amater

4. Ada Djerup
Tačka najmanjeg otpora

5. Gi Helminge
Sutra je već bilo

6. Andre Žid
Koridon

7. Loran Seksik
Slučaj Eduard Ajnštajn

8. Žak Kokto
Bela knjiga

9. Pol Saks
Metro linija 5

10. Mirto Azina Hronidi
Eksperiment

11. Mišel Tramble
Srce na dlanu

12. Žan Filip Tusen
Istina o Mariji

13. Le Korbizje
Putovanje na istok

14. Jozef Vinkler
Zapisi pitomca Žana Ženea

15. Kim Lajne
Proroci fjorda večnosti

U NAJAVI

Hugo Lečer
Da li je moje vreme bilo moje vreme

Dženet Frejm
Anđeo za mojim stolom

Gerbrand Baker
Gore je tiho

Panos Joanidis
Koazinos

Hugo Lečer, *Da li je moje vreme bilo moje vreme* | Prevod: Mirjana Avramović | Lektura i korektura Aleksandra Kostić | Prelom: M. Ilić | Korice: D. Aničić, motiv na koricama, Ciriħ u 70-im | Za izdavača: Dubravka Prokić | Štampa: Zuhra, Beograd | Tiraž: 800 | Loznica, 2017 | www.karposbooks.rs

CIP - Каталогизација у публикацији

Народна библиотека Србије, Београд

821.112.2(494)-31

ЛЕЧЕР, Хуго, 1929-2009

Da li je moje vreme bilo moje vreme / Hugo Lečer; prevod sa nemačkog Mirjana Avramović; redakcija prevoda Aleksandra Kostić. - Loznica: Karpos, 2017 (Beograd : Zuhra). - [283] str.; 21 cm. - (Biblioteka Polyphonia) Prevod dela: War meine Zeit meine Zeit / Hugo Loetscher. - Tiraž 800.

ISBN 978-86-6435-052-5

COBISS.SR-ID 230237964